

Cesta ekonómie

Ivan Klinec - Prognostický ústav SAV, Bratislava

Prehlbovanie globálnej krízy súčasnej civilizácie sa stalo bežnou realitou a každodenne sme svedkami narastania krízových javov v rôznych častiach spoločnosti. Dopady týchto krízových javov buď pocítujeme ako následky znečisteného prostredia, v ktorom žijeme, alebo ako následky ekonomickej, spoločenskej a politickej nestability alebo ich môžeme sledovať prostredníctvom televíznych prenosov z krízových oblastí celého sveta.

Sme tak svedkami veľkého množstva rôznych živelných a spoločenských pohrôm alebo rôznych foriem ekonomickej a spoločenskej nestability. Jedným zo zdrojov narastajúcej globálnej krízy ľudstva je aj súčasné ekonomické myslenie a fungovanie ekonomických systémov v jednotlivých štátoch alebo globálnej ekonomiky celosvetovo.

Cesty ekonómie

Rast globálnej krízy ľudstva je v značnej miere spojený s prebiehajúcimi procesmi globalizácie svetovej ekonomiky. Rýchlosť a razancia týchto globalizačných procesov so sebou nesú narastajúcu deštrukciu rôznych oblastí spoločnosti dnes už prakticky v každej krajine sveta. Prečo tomu tak je a kde a aké východiská treba hľadať? Aby sme mohli nájsť odpovede na tieto otázky a teda aj nájsť cestu zo súčasnej krízovej situácie, musíme porozumieť princípom, na základe ktorých funguje súčasná ekonomika a na základe ktorých prebiehajú procesy globalizácie svetovej ekonomiky. Ako je vôbec možné, že súčasná moderná ekonómia, ktorá ešte nedávno predstavovala spoľahlivé myšlienkové východiská pre fungovanie ekonomík v jednotlivých štátoch, má dnes problémy s interpretáciou príčin súčasnej globálnej krízy a s hľadaním východísk z nej? Tu si treba všimnúť, že zlyhávanie modernej ekonomickej teórie ide akoby súbežne s prebiehajúcimi globalizačnými procesmi. Ekonómia, ktorá predstavovala relatívne spoľahlivé východiská pre fungovanie ekonomík v jednotlivých krajinách sveta pred obdobím globalizácie, zrejme nie je najvhodnejšou pre vznikajúcu globálnu svetovú ekonomiku. Pravidlá fungovania ekonomiky, ktoré boli a sú považované za prirodzený poriadok, sa postupom procesov globalizácie svetovej ekonomiky ukazujú byť v rozpore s pravidlami fungovania prírody, s pravidlami fungovania univerza. Globalizácia svetovej ekonomiky spôsobila, že pravidlá fungovania ekonomiky spolu so vznikajúcimi globálnymi štruktúrami obopli svet a stali sa akoby nadradenými pravidlám fungovania prirodzeného sveta, pravidlám fungovania prírody, pravidlám fungovania univerza. V skutočnosti ekonomické pravidlá boli vytvorené počas dlhej doby človekom a do globalizácie pôsobili iba v rámci jednotlivých ekonomík.

Ekonomiky pred začatím globalizácie boli podsystémom spoločnosti a ta zasa podsystémom prírody, univerza resp. vyššieho celku. Nemohlo teda dôjsť k stretu zákonov prírody a ekonomických pravidiel a ak aj k nejakému došlo, tak

iba v obmedzenom rozsahu. Zákony prírody a ekonomické pravidlá neboli spolu konfrontované, a tak ani nebolo možné zistiť nakoľko sú v súlade a nakoľko sú v rozpore. Ako sa však ekonomika globalizuje, neviditeľné pravidlá fungovania ekonomiky, ktoré boli človekom vytvorené, obopli svet a dostali sa tak do konfrontácie a následne aj do konfliktu so zákonmi fungovania prírody resp. univerza. Výsledkom tohoto stretu je nesúlad, konflikt a narastajúca deštrukcia, ktorej sme dnes svedkami po celom svete a, ktorá má podobu súčasnej globálnej krízy ľudstva. Korene tejto globálnej krízy spočívajú v paradigmatických východiskách modernej ekonomickej teórie, ktoré nezodpovedajú vytvárajúcej sa globálnej svetovej ekonomike. Ekonómia ako veda je tak postavená pred prehodnotenie svojich paradigmatických východísk a zmenu videnia sveta tak, aby zodpovedala súčasnej meniacej sa ekonomickej a spoločenskej realite. Za paradigmatické východiská modernej ekonómie, ktoré nezodpovedajú súčasnej ekonomickej a spoločenskej realite, možno považovať jej mechanistické východiská, ktorých dôsledkom je všeprestupujúca fragmentarizácia, odcudzenie súčasnej ekonómie pôvodnému významu pojmu ekonómia ako vedy o hospodárení a chápanie spontánneho poriadku trhu ako prirodzeného poriadku, ktorý je v súlade so zákonmi prírody.

Ekonómia ako mapa ekonomických teórií

Jedným z paradigmatických problémov súčasnej modernej ekonómie je absolutizácia makroekonómie, ktorá je interpretovaná ako metaveda, ktorá vysvetľuje všetky alebo aspoň väčšinu problémov súčasných ekonomických a spoločenských problémov a je predstavovaná ako jediný správny kľúč k riešeniu týchto problémov. Vidíme však, že významy, ktoré sú makroekonómii pripisované, nezodpovedajú realite a každá ekonomická teória, a teda aj makroekonómia, je iba parciálnym pohľadom na určitú časť ekonomickej a spoločenskej reality. Chápanie jednotlivých ekonomických teórií a teoretických škôl a smerov ako fragmentárnych a teda parciálnych pohľadov na ekonomickú realitu, ktoré tej istej realite priradujú rôzne významy, môže napomôcť nazeraniu na ekonómiu ako na jedinú vedu zloženú z parciálnych ekonomických teórií, ktoré sa vzájomne dopĺňujú a spolu vytvárajú mapu ekonomických teórií.

Každá ekonomická teória má svoje časové a rozsahové limity pôsobenia, každá ekonomická teória má svoj účel, miesto a čas a žiadnu ekonomickú teóriu nemožno absolutizovať. Takýmto chápaním vzťahu ekonomických teórií a ekonomickej reality a nazeraním na jednotlivé ekonomické teórie ako na parciálne a limitované je možné prekonať rozdelenie súčasnej teoretickej ekonómie do rôznych proti sebe stojacich a často medzi sebou bojujúcich ekonomických teórií, ktoré v praxi a najmä v ekonomickom a politickom živote spôsobuje rozdelenie spoločnosti na rôzne tábory zástancov rôznych ekonomických teórií, ktoré chcú tých ostatných presvedčiť o svojej jedinej pravde, o výlučnej platnosti svojej jedine správnej ekonomickej teórie, ktoré sa snažia získať politickú moc a potom zvyšku spoločnosti nanútiť svoje ekonomické myslenie, svoje ekonomické teórie, svoje ekonomické modely a

svoj pohľad na svet a prinútiť tých ostatných tieto teórie uznávať a správať sa podľa nich. Spôsobuje to tiež obrovské mrhanie energie jednotlivca i spoločnosti, ktorá je vynakladaná na presadenie určitej ekonomickej teórie a tiež rozdelenie sveta do blokov resp. skupín krajín fungujúcich na báze tej ktorej ekonomickej teórie ako oficiálnej štátnej doktríny.

Fyzici sú skromnejší

Smiešne by asi vyzerali fyzici zaoberajúci sa napr. teóriou relativity, kvantovou fyzikou, fyzikou plazmy alebo fyzikou tuhých látok, ktorí by medzi sebou bojovali a snažili sa tých druhých presvedčiť o tom, že jedine tá ich fyzika predstavuje celú fyziku a tie ostatné, že sú nepravdivé a nezodpovedajú realite. Fyzici si však uvedomujú, že sa zaoberajú iba parciálnymi oblasťami skúmania fyzikálnych problémov.

Menej si túto skutočnosť uvedomujú ekonómovia, a tak celé dvadsiate storočie sme boli svedkami bojov predstaviteľov rôznych ekonomických smerov a teórií, ktorí sa snažili ovládnuť politický život a následne riadiť spoločnosť podľa tej ktorej ekonomickej teórie. Sme toho svedkami aj v súčasnej dobe, keď napríklad predstavitelia monetárnej ekonomickej teórie sa touto teóriou snažia vysvetľovať život a fungovanie celej spoločnosti a každého jednotlivca, a podľa tejto teórie spoločnosť riadiť, hoci je to iba teória zaoberajúca sa finančnou rovnováhou, teda oblasťou financií a nie celou spoločnosťou.

Takisto predstavitelia neoliberálnej ekonomickej teórie, ktorá sa zaoberá prevažne oblasťou obchodu alebo obchodnej výmeny sa snažia jej pravidlá rozšíriť na celú spoločnosť, hoci obchod je iba časť spoločnosti a všetci ľudia nie sú obchodníci a ani nimi nemôžu byť a všetko sa nemôže stať tovarom a predmetom obchodu.

Jednostranné recepty ponúkajú aj predstavitelia neokeynesiánskej ekonomickej teórie, ktorí sa snažia prostredníctvom štátnych zásahov riadiť celú spoločnosť ako i život každého jednotlivca.

Uvedomenie si reality fragmentárnych a teda parciálnych pohľadov jednotlivých ekonomických teoretických smerov na ekonomiku i spoločnosť môže významnou mierou napomôcť prekonaniu rozdelenia spoločnosti a civilizácie a rozmnejšiemu využívaniu energie jednotlivcov i celej spoločnosti.

Bohmova diagnóza

Americký fyzik a mysliteľ David Bohm videl príčinu súčasného stavu narastajúcej fragmentarizácie ako u jednotlivcov, tak aj v spoločnosti v mechanistickom videní sveta ovládajúcim súčasnú vedu. Možno iba dodať, že mechanistické videnie sveta ovláda aj ekonómiu ako vedu a práve táto skutočnosť má výrazný podiel na súčasných problémoch a fragmentarizácii súčasnej ľudskej civilizácie. David Bohm hovorí, že myslenie je svojou podstatou neúplné a každá myšlienka, každá teória je iba spôsobom videnia, spôsobom pohľadu na vec z určitého výhodného postavenia.

Bohm upozorňuje, že ak pokladáme naše myšlienky za konečné, ak predpokladáme, že zahrňujú všetky možnosti, potom raz narazíme na podmienky, kedy sa stanú irelevantnými. Ak potom na nich trváme, bez ohľadu na ich irelevantnosť, potom sme nútení buď ignorovať fakty alebo ich znásilniť a výsledkom je v každom prípade fragmentarizácia. Presne toto možno pozorovať aj u modernej ekonómie, ktorá ignoruje alebo znásilňuje fakty týkajúce sa globálnej krízy a výsledkom je fragmentarizácia spoločnosti, ktorej sme každodennými svedkami. Bohm tvrdí, že teória implikátneho poriadku, ktorej je autorom, by mohla pomôcť skončiť s d'alekosiahlou a všetkoprestupujúcou fragmentarizáciou, vyplývajúcou z mechanistického pohľadu na svet. Podľa neho sa dá porozumieť fragmentarizácii pomocou uvedomenia si rozdielu medzi slovami fragment a časť. Časť je, podľa Bohma, neoddeliteľne spojená s celkom, čo neplatí pre fragment, pretože ten je od celku oddelený. Bohm upozorňuje, že fragmentárny spôsob myslenia, nám dáva irelevantné kusy a fragmenty, namiesto toho, aby nám pomohol vidieť skutočné časti vzťahnuté k celku. Bohm tiež upozorňuje na neprimerané fragmentarizácie, ktoré vzniknú, keď sa na časti objavujúce sa v našom myslení, pozeráme ako na primárne a nezávisle existujúce konštanty všetkej skutočnosti vrátane nás samých tj. že myšlienkám zodpovedá niečo v skutočnosti.

Fragmentarizácia, podľa Bohma, tiež znamená stav mysle, ktorý vedie k tomu, aby pokladal rozdelenie medzi vecami za absolútne a konečné a nie iba za spôsob myslenia s relatívnym a obmedzeným rozsahom užitočnosti a platnosti. Vedie teda k všeobecnej tendencii rozkladať veci nerelevantným a neprimeraným spôsobom podľa toho, ako my myslíme. Bohm tiež upozorňuje, že aj keď sú všetky časti ľudstva podstatne vzájomne spojené a na sebe závislé, zabraňuje primárny a prevažujúci význam, dávaný rozdielom medzi ľuďmi, rodinami, zamestnaniami, národmi, rasami, náboženstvami, ideológiami atď., ľudským bytostiam v spolupráci pre všeobecné dobro a dokonca aj pre prežitie. Ak uvažuje človek o sebe týmto fragmentárnym spôsobom, vedie ho to nutne k tomu, aby najprv videl sám seba - svoju osobu, svoju skupinu a nevidel sám seba ako vnútorne spojeného s celým ľudstvom a teda aj so všetkými ostatnými ľuďmi. Bohm upozorňuje, že ak začne napr. svet znamenať súbor rozpojených mechanických fragmentov samých o sebe, potom ľudia nemôžu robiť nič iné, ako sa podľa toho chovať a tak sa dostať do nekončiacich konfliktov, ktoré z takéhoto významu vyplývajú. Ak však ľudstvo prejde percepciou, tvrdí tiež Bohm, a pozná, že táto percepcia znamená, že svet je jedným nerozdeleným celkom s mnohými významami, z ktorých niektoré sú vhodné a harmonické a iné nie, mohol by sa rozvinúť celkom iný stav. Potom by totiž nastala nekončiaca tvorivá percepcia nových významov, začleňujúcich staré významy do širších harmonickejších celkov, ktoré by sa potom rozvíjali do zodpovedajúcich premien celkovej skutočnosti, ktorá by bola takto začlenená.

Bohm tiež tvrdí, že naša civilizácia trpí tým, čomu sa dá povedať zlyhanie významu a zmena je možná, iba keď je prijatý nový význam, ktorý nie je mechanistický. Taký význam pociťovaný ako hodnotný, uvoľní potom energiu nutnú k uskutočneniu celého nového spôsobu života. Iba význam môže uvoľniť

energiu. Bohm ďalej hovorí, že ľudia nemajú v súčasnej dobe energiu nutnú k uskutočneniu celého nového spôsobu života, aby čelili moru problémov, ktoré nás ohrozujú a mechanistický význam smeruje k umrtniu energie, takže ľudia zostávajú stále takí akí sú. Bohm preto tvrdí, že význam je základným pre to, čo život skutočne je. To, čo o princípoch a dôsledkoch fragmentarizácie myslenia a sveta tvrdí Bohm, platí doslova aj pre súčasné moderné ekonomické myslenie, ktoré fragmentarizuje spoločnosť a civilizáciu, umrtnuje energiu ľudí a v nemalej miere sa podieľa na prehlbovaní globálnej krízy súčasnej civilizácie. Uvedomenie si reality, že každá ekonomická teória alebo škola vysvetľuje a popisuje iba časť ekonomiky a spoločnosti a teda je iba súčasťou ekonómie ako súboru alebo mapy všetkých ekonomických teórií ako parciálnych a fragmentárnych pohľadov na nerozdelenú realitu, môže napomôcť k uvoľneniu energie spoločnosti, ktorá je v súčasnej dobe viazaná bojom medzi jednotlivými ekonomickými teóriami a smermi myslenia.

Obnovenie pôvodného významu ekonómie

Ďalším paradigmatickým problémom súčasnej modernej ekonómie je jej odcudzenie pôvodnému významu ako vedy o hospodárení. Vzniká tak potreba obnovenia pôvodného významu a funkcie ekonómie. Táto potreba ako i pochybnosti o tom, či súčasná ekonomika zodpovedá pôvodnému významu a funkcii sa môže zdať zvláštna. Ak však zoberieme do úvahy súčasnú globálnu krízu ľudstva, neustále rastúcu deštrukciu životného prostredia na Zemi a hroziaci globálny kolaps civilizácie a uvedomíme si, že pri zdroji týchto problémov i súčasného nehospodárneho zaobchádzania s prírodnými zdrojmi Zeme stojí práve ekonomika, ktorá už svojim názvom vyvoláva predstavu hospodárnosti, potom sa musíme zamyslieť nad tým, či súčasné ekonomické aktivity, prevádzané v národnom alebo globálnom merítku, skutočne zodpovedajú tomu významu a funkcii, ktoré by mali z názvu ekonómia pre tieto aktivity vyplývať.

A ak sa pozrieme na to, čo vlastne názov ekonómia znamená, potom zaistíme, že nie je také samozrejmé, či súčasné ekonomické aktivity sú aktivitami naozaj ekonomickými, a teda či zodpovedajú svojmu názvu. Názov ekonómia je odvodený z gréckeho slova *oikonomia*, čo je spojenie dvoch slov : "*oikos*" , čo znamená dom alebo domáce hospodárstvo a "*nomos*", čo znamená zákon. Ekonómia je teda veda, ktorá sa zaoberá zákonmi domáceho hospodárstva. Súčasná moderná ekonómia a najmä makroekonómia, ako ju podávajú napr. Samuelson a Nordhaus sa tomuto poňatiu do značnej miery vzdialila.

Súčasná moderná ekonómia sa zaoberá prevažne modelovým znázornením transformácie vstupov do ekonomiky na výstupy z ekonomiky. Časť "*oikos*" čiže dom alebo domáce hospodárstvo akoby sa z dnešnej ekonómie vytratila. Z ekonomiky sa potom takouto redukcionistickou interpretáciou stáva mechanizmus, ktorý čosi spracováva a čosi zase produkuje.

Aristoteles to vedel

Problémom významu ekonomických aktivít sa zaoberal už Aristoteles a nie je to teda problém nový. Pravdaže dnes tento problém naberá iné súvislosti než aké mal v dobách Aristotelových. Aristoteles vo svojej práci *Politika* si všimol rozdiel medzi zárobkovým umením a náukou o vedení domácnosti. Podľa Aristotela je zrejmé, že zárobkové umenie nie je totožné s náukou o vedení domácnosti, lebo zárobkovým umením sa obstarávajú prostriedky a domácnosť tieto prostriedky používa. Aristoteles došiel tiež k záveru, že zárobkové umenie je podľa prirodzenosti časťou umenia viesť domácnosť. Súčasná ekonómia je zameraná v prevažnej miere na zárobkové umenie, ako ho chápal Aristoteles a náuka o vedení domácnosti čiže hospodárení akoby sa v súčasnej dobe dotýkala iba domácností alebo miestnych hospodárstiev nie však ekonomiky ako celku.

Takýto redukcionistický prístup je vyjadrený v stotožňovaní niektorých parciálnych častí ekonómie napr. obchodu, managementu alebo finančnictva, čiže prevažne zárobkových umení s celou ekonómiou. K podobnému záveru dospeli aj Herman E. Daly a John B. Cobb, Jr. vo svojej práci *Pre spoločné dobro*, kde tvrdia, že moderný svet je v prevažnej miere zameraný na zárobkové umenie a *oikonomia*, ktorú považujú za riadenie domácnosti, akoby v ňom miesto stratila. Taktiež Ernst F. Schumacher vo svojej knihe *Malé je krásne* upozorňuje na súčasne fragmentárne a redukcionistické videnie súčasnej ekonómie, podľa ktorej ekonomické je každé počínanie, ktoré vedie k zisku, vyjadrenému peniazmi a neekonomické je zasa každé počínanie, ktoré k zisku, vyjadrenému peniazmi, nevedie. Schumacher tiež upozorňuje na skutočnosť, že ekonómovia nám nehovoria, ako činnosť jednotlivca alebo skupiny, bez ohľadu na zisk, osoží celej spoločnosti a, že slepá viera v "neviditeľnú ruku trhu" nastolila dogmu, že je v celospoločenskom záujme, aby každá spoločnosť, či súkromná, alebo štátna, produkovala zisk.

Následky takéhoto redukcionistického prístupu, ktorý stotožňuje ekonomické aktivity prevažne so zárobkovým umením, zameraným na produkciu zisku, sa potom prejavujú v celej ekonomike. Potom napr. *teórie, ktoré sa zaoberajú udržovaním vyrovnaného finančného rozpočtu sú považované za teórie vyrovnávania ekonomickej rovnováhy*. V praxi potom vyrovnaný finančný rozpočet by mal znamenať vyrovnávanie ekonomickej nerovnováhy. Turbulencie prebiehajúce ako následok nástupu nových technológií a rastu deštrukcie životného prostredia v globálnom meradle však túto ekonomickú nerovnováhu zväčšujú rýchlejším tempom ako ju finančníci stačia regulovať. Táto rastúca ekonomická nerovnováha potom prispieva k rastu globálnej nerovnováhy a k zväčšovaniu globálnej krízy ľudstva. Nemalou mierou sa na tom podieľa práve dnešná redukcionistická interpretácia ekonómie a jej redukcia iba na zárobkové umenie. Nie je tiež náhoda, že v najpoužívanejšej učebnici ekonómie *Ekonómia* od Samuelsona a Nordhousa budeme márne hľadať vysvetlenie, čo to vlastne názov ekonómia znamená, aký je jeho význam a aký je jeho pôvod, hoci je to kniha práve o ekonómii. Táto zmena chápania ekonómie a odcudzenie jej pôvodnému významu je spojená s prechodom od

predindustriálnej výroby, čo bolo naozaj domáce hospodárstvo, k priemyselnej veľkovýrobe, čo domáce hospodárstvo určite nebolo. A veľké priemyselné komplexy resp. továrne určite domov nepripomínali a mali k nemu naozaj ďaleko. To isté môžeme konštatovať aj o nadnárodných korporáciách.

Tak sa stalo, že spolu s odcudzením človeka v procese strojovej veľkovýroby došlo aj k odcudzeniu a zmene pôvodného významu ekonómie. Industriálne obdobie rozvoja spoločnosti teda okrem iných odcudzení spôsobilo aj odcudzenie ekonómie ako vedy svojmu pôvodnému významu. Taktiež dnešné neehospodárne a neefektívne nakladanie s prírodnými zdrojmi, ktoré sa nazýva ekonomické hospodárenie s prírodnými zdrojmi má od ekonomického hospodárenia a od pôvodného významu ekonómie hodne ďaleko. Šancou a príležitosťou i nutnosťou a potrebou obnovenia pôvodného významu a funkcie ekonómie je vznik globálnej ekonomiky, globálnej civilizácie a objavenie sa holistických koncepcií sveta napr. teórie Gaia, myslenia globalizmu a iných. Chápanie planéty Zem ako jedného celku, jedného organizmu, realita jednej globálnej svetovej ekonomiky a jednej globálnej svetovej civilizácie dáva možnosť vrátiť pôvodný význam ekonómii avšak na báze holistickej paradigmy. Globálna svetová ekonomika by potom mala byť chápaná ako jeden celok, ako jedno hospodárstvo a ekonómia ako veda sa opäť môže zaoberať fungovaním tohoto hospodárstva ako celku a najmä jeho zákonitosťami. Zem potom môžeme chápať ako svoj dom a ako k svojmu domu sa potom budeme k Zemi aj správať. Herman B. Maynard, Jr. a Susan E. Mehrtensová vo svojej knihe s názvom *Štvrtá vlna* a podtitulom *Biznis v 21. storočí* tvrdia, že *oikos* je v súčasnej dobe naša planéta Zem, ktorá je domovom všetkého života. Takéto východisko môže znamenať uvedomenie si reality planéty Zem ako svojho domova a následne uvedomenie si reality limitovanosti zdrojov Zeme a zmenu využívania týchto zdrojov človekom a jeho civilizáciou.

Tak ako dobrý hospodár vo svojom dome nepoužíva na kúrenie stoličky, nábytok alebo obrazy, tak ani človek v globálnej svetovej ekonomike by nemal drancovať prírodné zdroje Zeme, ako je tomu napr. v prípade likvidácie dažďových pralesov alebo by nemal prevážať odpady a odpadky zo Severu na Juh alebo zo Západu na Východ, ako sme toho svedkami v súčasnej dobe. Mal by si uvedomiť, že v globálnej svetovej ekonomike ako jednom celku vydrancovanie prírodných zdrojov napr. dažďových pralesov spôsobuje celosvetovú ekologickú nestabilitu a celosvetovú ekonomickú nerovnováhu a prevozom odpadov z jednej časti sveta na druhu sa znečisťuje celok, teda planéta Zem a náš domov, tak či tak. Vrátenie a obnovenie pôvodného významu a funkcie ekonómii je spojené s uvedomením si reality, že súčasné ekonomické aktivity nezodpovedajú pôvodnému významu slova ekonómia. V súčasnej dobe existuje dosť veľká skupina ekonómov, ktorí tvrdia, že súčasná ekonómia nerešpektuje reálny svet, nerešpektuje prírodné zákony a jej základom sú skôr ilúzie ako skutočná realita a výsledkom je potom narastajúca globálna kríza civilizácie. Títo ekonómovia napr. Paul Ekins, Herman Daly, Manfred Max-Neef, Hazel Hendersonová, Sara Parkinová, Nicholas Georgescu-Roegen, Jeremy Rifkin, Amitai Etzioni, Patrick Carson, Julia Mouldenová, Pat Conaty a

ďalší sa pokúšajú vytvoriť ekonómiu reálneho života, ktorá by rešpektovala súčasné reality a prírodné zákony a namiesto narastajúcej deštrukcie životného prostredia by pôsobila v smere harmonizácie vzťahu ekonomiky a životného prostredia. Takáto ekonómia by sa potom zrejme znovu začala približovať svojmu pôvodnému významu a funkcii.

Spontánný poriadok trhu proti kritickému poriadku prírody

Vzťah trhovej ekonomiky resp. spontánneho poriadku trhu, ako ho nazval guru modernej trhovej ekonomiky Friedrich August von Hayek, a zákonov prírody resp. univerza je ďalším a možno povedať, že veľmi významným paradigmatickým problémom súčasnej modernej ekonomie. Táto ekonómia stotožňuje prirodzený poriadok trhu s prirodzeným poriadkom, za ktorý ho považuje, čím vlastne stotožňuje prirodzený poriadok trhu so zákonmi prírody. Že tomu tak nie je, vidíme na dôsledkoch globalizácie svetovej ekonomiky. Tu je zaujímavé porovnať koncepciu spontánneho poriadku trhu Friedricha A. von Hayeka a koncepciu kritického poriadku prírody britského ekológa Edwarda Goldsmitha. Ak urobíme toto porovnanie, potom vidíme, že Hayek keď hovoril o spontánnom poriadku trhu hovoril o niečom inom ako o prirodzenom poriadku a stotžňovanie prirodzeného poriadku resp. zákonov prírody so spontánnym poriadkom trhu je prisudzovanie chybného významu pojmu trh. Samotný Hayek vo svojej stati Princípy liberálneho spoločenského poriadku vlastne potvrdzuje skutočnosť, že to, čo je v súčasnej dobe nazývané trhovou ekonomikou vlastne ekonomikou nie je. Hayek v tejto stati hovorí, že spontánný poriadok trhu, založený na reciprocite alebo vzájomných výhodách, sa obyčajne označuje ako ekonomický poriadok, a podľa bežného zmyslu termínu ekonomický je veľká spoločnosť skutočne držaná dohromady úplne tým, čo sa obyčajne nazýva ekonomické sily. Hayek tu upozorňuje, že je mimoriadne zavádzajúce a stalo sa jedným z hlavných zdrojov zmätku a nedorozumení nazývať tento poriadok ekonomikou, ako to robíme, keď hovoríme o národnej alebo svetovej ekonomike. Hayek tiež tvrdí, že ekonomika v prísnom zmysle tohoto slova, v ktorom môžeme nazývať ekonomikou domácnosť, farmu, podnik alebo finančnú administratívu vlády, je v skutočnosti organizáciou alebo uvedomelým usporiadaním danej zásoby zdrojov slúžiacich jedinému poriadku účelov. Podľa Hayeka spontánný poriadok trhu, vyplývajúci z interakcií mnohých ekonomík, je niečo tak fundamentálne odlišného od pravej ekonomiky, že je treba považovať za veľké nešťastie, že bol kedy nazvaný rovnakým menom.

Hayek tiež navrhol, aby sa spontánný poriadok trhu nazýval *katalaxa* v analógii k termínu *katalaxia*, ktorý bol často navrhovaný za náhradu termínu ekonómia, pričom *katalaxa* i *katalaxia* sa odvodzujú od starého gréckeho slova *katalattein*, ktoré príznačne znamená nielen vymieňať a meniť, ale tiež aj prijať do spoločnosti a urobiť si priateľa z nepriateľa. Hayek tvrdí, že tým hlavným na katalaxi je, pretože ide o spontánný poriadok, že nespočíva v zameraní na jedinú hierarchiu cieľov, a že teda nebude zabezpečovať, aby pre ňu ako pre celok to najdôležitejšie prišlo na radu pred menej dôležitým. Vidíme, že v tomto chápaní

spontánneho poriadku trhu ide Hayekovi o spontánnosť vývoja, čo v súčasnosti býva interpretované ako prirodzenosť a spontánný poriadok býva zamieňaný s prirodzeným poriadkom. O prirodzenom poriadku pojednáva vo svojich prácach aj britský ekológ a šéfredaktor časopisu *The Ecologist* Edward Goldsmith. Edward Goldsmith ukazuje vo svojej knihe *Cesta - Ekologický pohľad* na svet zaujímavý spôsob zmeny pohľadu na svet, ktorý by mohol významným spôsobom prispieť k pochopeniu koreňov súčasnej globálnej krízy. Tento spôsob videnia sveta je založený na pochopení prirodzeného chodu sveta a prírody. Edward Goldsmith sa v *Ceste* snaží ukázať, že ekologický pohľad na svet skutočný prospech a skutočné bohatstvo odvodzuje z prirodzeného behu sveta a vesmíru ako takého. Goldsmith upozorňuje, že naše najväčšie bohatstvo musíme vidieť v priaznivej a stabilnej klíme, ktorej sme sa tešili stovky miliónov rokov. Podľa Goldsmitha nemôže byť väčšie bohatstvo ako lesy a úrodná poľnohospodárska pôda, rieky a potoky, pramene a podzemné vody, mokrade a korálové útesy, moria a oceány a život v jeho tisícoch najrozmanitejších formách, ktoré obýva. K tomuto bohatstvu patria tiež širšie rodiny a súdržné obce, v ktorých sme prežili asi 95 % nášho času na tejto planéte a ktoré nám poskytovali nedoceneniteľné a nenahraditeľné formy. Goldsmith v *Ceste* používa pojem kritický poriadok (*critical order*) prírody a spoločnosti. Týmto pojmom chce Goldsmith zdôrazniť, že poriadok, ktorý je základom stability prírodných i spoločenských systémov je vo svojej podstate schopný zmien, prispôbeniu sa zmenám vonkajších podmienok. Tieto zmeny však nie sú samoúčelné, ale sú vyvolané potrebou udržať vnútornú integritu pod tlakom vývoja okolitého prostredia.

Goldsmith v *Ceste* používa tiež pojem sporiadaná spoločnosť (*vernacular society*) a týmto pojmom označuje spoločnosť, ktorá žije v súlade s *Cestou*, s ekologickým pohľadom na svet. Goldsmith tvrdí, že pokiaľ je kritický poriadok prírody a spoločnosti zdrojom všetkého prospechu a naším skutočným bohatstvom, musíme sa zariadiť tak, aby sa naším prvoradým cieľom stala jeho ochrana. Goldsmith poukazuje na to, že ochrana kritického poriadku prírody a spoločnosti bola do značnej miery cieľom väčšiny tradičných spoločností, dokiaľ boli predchnuté náboženskou úctou k Zemi. Upozorňuje, že všetkým týmto spoločnostiam je spoločná viera, že ľudský blahobyt závisí od udržania kritického poriadku vesmíru, ktorý v tomto poňatí zahŕňa aj jednotlivých ľudí, ich rodiny, obce, spoločnosti, prírodný svet, duchovný svet predkov a duchovný svet prírody. Goldsmith tiež upozorňuje, že stojí za pozornosť, že celý vesmír je štrukturovaný podľa toho istého pravidla, čo znamená, že pokiaľ sa mal udržať kritický poriadok vesmíru, bolo nutné udržiavať všetky jeho časti vedené totožnými základnými princípmi. Podľa Goldsmitha kľúčovú súčasť pohľadu na svet mnohých pradávnych spoločností predstavoval pojem "*Cesta*". Tú bolo nutné nasledovať, aby sa neprekročili univerzálne zákony a udržal sa kritický poriadok vesmíru. Vo védickej Indii sa táto *Cesta* nazývala *Rta*, u hinduistov a buddhistov *Dharma*, u starých Peržanov *Aša*, *Tao* v starej Číne a *Themis* u Helénov. Každá väčšia katastrofa, ktorá sa prihodila v spoločnosti predchnutej týmto pohľadom na svet sa automaticky chápala ako prekročenie vesmírnych

zákonov. Sporiadaná spoločnosť, podľa Goldsmitha, stanovuje diagnózu nemoci a iných neduhov ako príznaky sociálnych a ekologických priestupkov, ktorých sa dopustila opustením Cesty, teda prekročením prírodných zákonov a narušením kritického poriadku. Priestupky možno napraviť jedine návratom na Cestu. Ak porovnáme poňatie spontánneho poriadku trhu Friedricha A. von Hayeka a kritického poriadku prírody Edwarda Goldsmitha, vidíme, že ide o dva rozličné pohľady na prirodzenosť vývoja, pričom nesprávne významy, ktoré sa Hayekovmu učeniu v súčasnej dobe prisudzujú, sú jedným zo zdrojov deštruktívneho pôsobenia globalizačných procesov, kde trh a obchod je zamieňaný a stotožňovaný s ekonomikou a cesta k náprave vedie cez zmenu videnia v zmysle Goldsmitovho kritického poriadku prírody.

Znovuzrodenie ekonómie

Zmena paradigmatických základov ekonomickej teórie a teda prechod k adekvátnemu vnímaniu súčasnej meniacej sa ekonomickej i spoločenskej reality, by mala viesť k zosúladieniu tejto teórie so súčasnými zmenami paradigmy myslenia a vedy. Vytváranie novej ekonómie a rastúca diverzita nových ekonomických teórií môže postupne nahradiť súčasný monopol modernej ekonómie na chápanie a interpretáciu ekonomických problémov. Fungovanie ekonomiky vychádzajúcej z postulátov novej ekonómie môže tiež znamenať obnovenie pôvodného významu ekonómie a znovuzrodenie ekonómie ako vedy o hospodárení. Znamenalo by to tiež návrat ekonomiky na cestu hospodárnosti a uvoľnenie energie potrebnej na prekonanie súčasnej globálnej krízy ľudstva.

Britská environmentalistka a ekonómka Sara Parkinová vo svojom prehľade histórie vývoja zeleného myslenia na Západe dokonca uvádza novú ekonómiu ako zelené myslenie teda myslenie, ktoré rešpektuje zákony prírody. Sara Parkinová zaradila do svojho prehľadu vývoja zeleného myslenia na Západe filozofické a prírodovedné koncepcie väčšinou holistického charakteru ako napr. Herodotovo ponímanie prírodných systémov ako sebaregulujúcich sa systémov, Huttonovo poňatie Zeme ako jediného makrokozmu, Suessovo ponatie biosféry, Vernadského koncepciu planetárneho života, Lovelockovu hypotézu Gaia alebo Naessovu biocentrickú filozofiu. Z ekonomických koncepcií zaradila Sara Parkinová do tohoto prehľadu vývoja filozofického myslenia na Západe zavedenie koncepcie entropie do ekonomickej teórie Georgescu-Roeganom, koncepcie limitovaného rastu Paula Ehrlicha a Rímskeho klubu a koncepcie nových ekonómov okolo Hermana Dalyho.

Takéto začlenenie novej ekonómie medzi zelené myslenie ukazuje smer zmeny ekonomickej teórie, tak že táto bude rešpektovať prírodné zákony a bude fungovať v súlade so zachovaním životného prostredia na Zemi. Jeden z prvých krokov k sformulovaniu ekonomickej teórie priaznivej prírodným zákonom a životnému prostrediu urobil v roku 1973 E.F.Schumacher vo svojej knihe *Malé je krásne*. E.F.Schumacher sa touto knihou stal inšpirátorom a zakladateľom tej vetvy ekonómie, ktorá sa nazýva v súčasnosti novou ekonómiou. Ako Schumacher tak aj noví ekonómovia sú však pokračovateľmi tej teoretickej

vetvy ekonómie, ktorú Mark Lutz nazýva humanistická ekonómia a kde možno zaradiť takých mysliteľov ako boli Jevons, Carlyle, Ruskin, Hobson, Gandhi, Tawney alebo spomínaný Schumacher. Nová ekonómia tiež znamená rast diverzity ekonomických teoretických koncepcií ako sú napr. humanistická ekonómia, ekologická ekonómia alebo ekonómia reálneho života, aj keď nie všetky sú vždy za novú ekonómiu považované. Všetky tieto teoretické koncepcie určitým spôsobom zosúladujú paradigmatické východiská ekonómie s pôsobením prírodných zákonov a pokúšajú sa o sformulovanie holistického poňatia economickej teórie a holistické vnímanie súčasnej meniacej sa economickej i spoločenskej reality. Od toho, či, ako a ako rýchlo sa im to podarí v značnej miere závisí aj to, či a kedy nájde ľudstvo cestu k prekonaniu súčasnej globálnej krízy ľudstva a či sa ekonómia a ekonomika znovu vrátia na cestu spojenú s postavením človeka i ľudstva ako hospodára na planéte Zem.

Ivan Klinec